

Albert Bastardas i Boada*

POLÍTICA LINGÜÍSTICA A CATALUNYA: MODELS I EFECTES ¹

1. Definició dels objectius

L'actual procés de normalització lingüística ha de tenir com a objectiu fonamental la construcció d'un ecosistema socio-cultural que asseguri la normalitat, estabilitat i viabilitat de l'ús de la llengua catalana en les funcions comunicatives habituals en el seu territori històric. Dit més operativament, el reeiximent mínim del procés de normalització lingüística ha de comportar, d'una banda, el cessament de tots els efectes negatius que sobre l'ús del català han produït les polítiques que des del segle XVIII han adoptat les autoritats governamentals forasteres, i de l'altra, la bilingüïtzació generalitzada i efectiva de la població d'origen al·lòcton resident avui a l'àrea lingüística catalana. En aquesta situació de mínima normalitat -que no és res més que arribar a allò que hagués estat plenament habitual si les etapes democràtiques no haguessin estat interrompudes a Espanya- les comunicacions públiques serien generalment en català -sense descartar l'ús també del castellà en les comunicacions personalitzades i en les de caràcter públic quan així calgués-, la llengua de treball més habitual fóra el català, i també aquesta llengua seria la utilitzada en les interaccions que la població d'origen immigrant tindria amb la població autòctona. Igualment, el català hauria d'arribar a ser cooficial en els organismes centrals de l'estat, de manera que aquest s'assentés sobre un reconeixement clar del plurilingüisme espanyol.

2. Formulació de l'estratègia d'intervenció

* Professor titular de Sociolingüística i de Política i Planificació Lingüístiques a la Universitat de Barcelona.

¹Text basat en la intervenció de l'autor en el seminari sobre "Perspectives de la llengua" organitzat per la Fundació Rafael Campalans (novembre, 1993).

2.1 Les posicions socials respecte de la intervenció

Malgrat que existeix encara un consens bàsic de l'actual societat catalana respecte de la necessitat de recuperació de l'ús del català en les comunicacions públiques que mai no hauria hagut d'abandonar, semblen notar-se clivelles importants pel que fa al grau de reducció colateral d'ús del castellà. A causa de l'esmentada doble causació de la problemàtica sociolingüística catalana, allò que simplement hauria de ser un procés de reparació històrica democràtica de les conseqüències lingüístiques d'una situació de subordinació nacional pot ser viscut ara per determinats sectors de la societat catalana com una agressió a la seva llengua d'origen. Així, la retirada o reducció de funcions específiques que fins ara feia el castellà a Catalunya podria fàcilment ser percebuda més com un atemptat a una part important de la població que no pas com la simple restitució mínima de les funcions que el català mai no hauria hagut de perdre -i que molt probablement haurien trobat com absolutament habituals les onades migratòries de la segona meitat d'aquest segle si no s'hagués interromput el procés democràtic republicà a Espanya. Sigui com sigui, el fet de la possibilitat d'aquesta percepció obliga, com a mínim, a estudiar, a debatre i a justificar rigorosament les opcions de política lingüística que es puguin prendre per part dels grups polítics representatius.

Les grans opcions en debat semblen poder resumir-se en dues de fonamentals: en la primera s'emfasitza el paper del català com a llengua pública prioritària i, per tant, el castellà passa a ser segona llengua en aquests àmbits, reservant-la més aviat per al nivell individual més que no pas per al col·lectiu. Així, des d'aquest plantejament, el català podria ser l'única llengua habitualment i preferentment usada en les comunicacions institucionalitzades (tant en les organitzacions de dependència oficial com no-oficial) mentre que el castellà -igual que el català- podria ser usat en les relacions personalitzades amb les esmentades organitzacions. Des d'aquest model, el català hauria de ser la llengua vehicular bàsica del sistema educatiu, però s'accepta

igualment l'objectiu de conèixer bé totes dues llengües al final dels estudis primaris, fet que obliga a anar trobant les polítiques i metodologies lingüístiques més adequades per a l'assoliment eficaç d'aquest objectiu, segons cada context històric. L'altra posició fóra partidària d'un model més basat en un bilingüisme oficial estrictament igualitari en aquest nivell autonòmic de govern. Així, el castellà també hauria de ser considerat llengua 'pròpia' de Catalunya i tindria, doncs, un caràcter de llengua oficial i d'ús públic exactament com el català. Des d'aquest punt de vista, el castellà també hauria de ser usat en les comunicacions públiques institucionalitzades (retolació, publicitat, informacions, etc.) i hauria de ser també la llengua vehicular habitual de l'educació per a qui volgués, tot acceptant, però, el fet d'haver d'aprendre català. Dins de la terminologia internacional, doncs, la primera opció es caracteritza per atorgar una cert grau de preeminència territorial al codi històricament autòcton mentre que l'altra es basaria en un model estricte de personalitat dels drets lingüístics i d'obligació correlativa de les institucions d'usar totes dues llengües en les seves comunicacions tant amb els individus com amb la societat en conjunt. Com saber quina opció és la més adequada?

Una valoració de les polítiques passa, evidentment, pels seus efectes. Quines conseqüències sociolingüístiques provoquen generalment un i altre model? Dit de manera simplificada, mentre el model més aviat territorial provoca un ús públic clarament preeminent del codi prioritzat i una bilingüització habitualment efectiva de la població que té com a primera llengua un altre codi, l'opció del bilingüisme oficial igualitari és l'adequada quan el que es vol és que no quedi cap llengua prioritzada públicament des de l'administració i que els grups lingüístics que constitueixen la societat continuïn funcionalment monolingües. En tenir cada grup lingüístic -en teoria- totes les funcions al seu abast cadascun en la seva llengua la necessitat de bilingüitzar-se de manera efectiva desapareix. En aquesta segona opció és com si les institucions polítiques volguessin ser un factor neutre dins de l'ecosistema global i

deixessin la determinació de l'evolució futura de la situació sociolingüística de cada grup en mans de la resta de les variables diferencials entre un i altre col·lectiu.

Aplicant de manera més precisa les opcions tal com es plantegen en el cas català -cal adonar-se que aquí el primer model no és pas el territorial pur (a l'estil suís) sinó clarament mixt i, per tant, amb fortes garanties personals- quina projecció futura podríem fer dels seus efectes? Una anàlisi així cal que s'inscrigui en una perspectiva eco-dinàmica que ens permeti veure de manera global el problema. El primer element que cal tenir en compte és la situació de partida, en aquest cas caracteritzada pels efectes d'ecosistemes socio-polítics anteriors que han produït una notable asimetria entre les competències i usos lingüístics d'un i altre grup en contacte. Partim del fet que a conseqüència del mandat constitucional i dels efectes que se'n deriven -a més ja dels produïts per la mateixa situació històrica a Catalunya- la població catalana d'origen autòcton haurà de continuar bilingüitzant-se en castellà mentre que la d'origen immigrant no ho haurà hagut de fer en català. Si ara apliquem el segon model, què ocorre? Els autòctons podran anar a escoles en la seva llengua, podran alfabetitzar-s'hi i cursar-hi els estudis corresponents, etc., i els d'origen immigrant també podran fer el mateix en el seu idioma, tot i que hauran de rebre classes de català. Quina garantia dóna aquesta alternativa de bilingüització efectiva en català d'aquest darrer grup? En quin grau, donat el no menyspreable grau de segregació residencial existent i la completesa de funcions per al castellà a Catalunya, hom podrà arribar no sols a sentir necessitat de tenir un domini comunicatiu adequat del català en tots els nivells sinó a desenvolupar-lo suficientment a la pràctica? Si tampoc no ha de servir per poder treballar donat l'ús habitual del castellà en aquestes funcions -que tampoc no podran regular-se a favor del català a causa de la 'neutralitat' de la Generalitat en els aspectes lingüístics fruit de la implícita llibertat lingüística de les organitzacions en aquest model- la percepció d' "imposició" de la simple classe de català no farà res més que augmentar. Amb uns grups asimètricament bilingüitzats

com pot ser possible algun dia que es relacionin entre ells en el codi menys conegut globalment per part dels dos grups, en aquest cas el català? Cap on portarà, en conseqüència, la inevitable -i aconsellable- fusió de les poblacions d'un i altre origen? Com que la predicció en les ciències socials és arriscada deixo a cadascú la resposta. El que si sembla quedar clar en aquest model, però, és la seva inadequació per a un procés de normalització com el del català, sotmès, en aquesta fase, no solament a importants constriccions constitucionals sinó a efectes socials d'etapes anteriors que presenten una gran dificultat de canvi i a una dinàmica demogràfica no pas favorable espontàniament a la producció "natural" de nous parlants de la llengua autòctona.

2.2 L'aplicació

Haver triat el model teòricament més apte no vol dir, però, que existeixi ja a la realitat. Com fer-lo possible? Com traslladar-lo a la pràctica? Fixem-nos que l'opció seleccionada es basa en una barreja de models. Per una part és parcialment territorial en el sentit que s'atorga al català la prioritat en les comunicacions institucionalitzades (oficials i no-oficials) -sense, però, una exclusió radical del castellà- i, per l'altra, és personal en la mesura en què s'atorga a les persones que prefereixin tant una llengua com una altra el dret a ser atesos en la que decideixin. L'acció fonamental, doncs, ha de ser sobre les organitzacions, de manera que tendeixin a usar el català com a llengua de comunicació pública prioritària i com a llengua habitual de treball i que atenguin les persones amb qui tinguin relacions en el codi que aquestes triïn. La intervenció, per tant, ha de ser des d'una òptica institucionalista més que no pas individualista. Dels drets dels individus cal passar ara a les obligacions de les organitzacions. A través de la distinció entre persones físiques i persones jurídiques és, probablement, per on es podrà trobar el desllorigador de la qüestió. Són aquestes darreres les que, de manera global, han de constituir el centre de la intervenció.

Utilitzant quina estratègia? Aquí la distinció fonamental es mou entre la persuasió i la coacció legal. Què és millor, intervencions de foment o disposicions normatives? En aquest cas la resposta depèn probablement de les característiques de cada un dels àmbits d'actuació. En segons quins, i si la predisposició dels seus responsables és bona, una estratègia de persuasió i facilitació pot donar molt bon resultat. En d'altres, però, acostumats a concebre el perímetre de l'estat com una sola unitat econòmico-lingüística i desitjosos de no augmentar cap despesa que pugui reduir els seus beneficis les accions de persuasió poden resultar més aviat estèrils i frustrants. En termes generals, doncs, no hauria de ser contraproduent l'elaboració d'un marc legislatiu que fixés de manera clara i realista els principis del model global de política lingüística que es vol dur a la pràctica. Per als ja predisposats fóra el moment d'impulsar els canvis corresponents i per als més reticents fóra la raó que els faltava per a prendre la seva decisió d'iniciar el procés. Malgrat, però, la regulació jurídica, cal tenir aquí molt en compte un altre element. Sense un procés de facilitació i d'ajut tècnic eficaç a les organitzacions les normes jurídiques poden no ser mai un realitat massiva i implantada. Més que, doncs, pur procés de coacció normativa la intervenció hauria de ser concebuda com una gran tasca de cooperació organitzacions-Generalitat. A partir de la situació-objectiu expressada com a ideal pels representants polítics el que hauria de fer l'administració seria facilitar aquest camí -amb consciència de les dificultats reals que poden presentar les transformacions- més que no pas fiscalitzar i controlar autoritàriament des del poder. Hauria de ser una conjunció intel.ligent de coacció-persuasió-facilitació. Si de debò es vol dur a terme el procés, doncs, els canvis legislatius haurien d'anar acompanyats de les corresponents dotacions d'infraestructura i de personal tècnic, capaç de dur endavant aquest macroprojecte de cooperació societat-administració².

²Sobre els àmbits i criteris de prioritització i les intervencions més immediates, vegeu: Bastardas, A., *Fer el futur*. Barcelona: Ed. Empúries, pp. 68-74 i 97-100.

Una tasca d'aquesta envergadura no pot ser portada a terme sense un esforç de planificació rigorosa i eficaç de les intervencions ni sense la cooperació del govern de l'estat, fet, aquest darrer, que no solament impulsaria les diverses normalitzacions lingüístiques -i, per tant, la protecció de la linguodiversitat- sinó que podria fer avançar en alt grau la convivència de comunitats culturalment diverses en un mateix Estat³.

³Sobre les possibilitats organitzatives dels estats plurilingües, vegeu: Bastardas, A., & E. Boix (eds.), ¿Un estado, una lengua? Barcelona: Ed. Octaedro, 1994.